

שירת מתאה שוברת קיר

ויקי שירן: שוברת קיר, הוצאת עם עובד, 2005

שיריה של ויקי שירן נאספו בספר לאחר מותה משקפים את חיותה ומרצה, כפי שהצטיירה בעיני רבים מאיתנו, בהיותה פעילה חברתית ופוליטית (פעילה בתנועות למען שלום, מן המנהיגות המובילות בתנועות למען צדק חברתי בישראל ופעילה בתנועות פמיניסטיות החותרות על דגלן שחרור והעצמה של נשים מזרחיות).

הפואטיקה של קובץ שיריה משקפת קו מחאתי, כפי שניכר בפעילותה הציבורית הענפה ובאישיותה. 'שפיות דעתה', השיר הפותח את הספר, הוא שיר ארס-פואטי המשקף במידה לא קטנה את האוטוביוגרפיה של המשוררת, כמו גם קווים לפואטיקה השירית שלה:

בְּרֵאשָׁה מִתְרַגְּמִים שִׁירִים
כְּשֶׁהָיָה יוֹשֶׁבֶת בְּתוֹךְ גְּמָחַ
וְשׁוֹמְרֵת עַל שְׁפִיטַת דְּעָתָה
שְׁלֵא תִפְרַח

הַזְהֵרְתִי אֶת שְׁפִיטַת דְּעָתָה
שְׁלֵא תִלֶּךְ בְּדֶרֶךְ הַפְתִּיחוֹת
וְתִשְׁגֶּשֶׁג בְּצִוּרוֹת הַבָּשָׂם
שְׁלֵא תִפְרִיחַ כְּמוֹ תְּמִיד
יוֹנִים מְשׁוֹרְרוֹת

(...)
(עמ' 7)

הדוברת בשיר שומרת על שפיות דעתה באמצעות כתיבת השירים, ויחד עם זאת היא בולמת את השגשוג בעולמה של השירה. גישתה המעשית אינה מאפשרת לה ללכת כדרך "הפתיות" המפריחות "יונים משוררות". ראייה מפוכחת של המציאות מזוהרת את שפיותה מהיות "יונה משוררת". ויקי שירן מצהירה בשיר זה על הקו הפואטי המאפיין את שיריה: "משתלחת בכל מה שאינו מזהיר בלילה" (עמ' 7). שירתה היא שירת מחאה, המתמודדת עם שפיות דעתה לאור מציאות בלתי נסבלת.

התמודדות זו עם השפיות עברה לה כמו בירושה מאביה, שלו השפעה מכרעת על עיצוב חייה; דיוקנו של האב, האנטי גיבור, שמעמדו הגברי נשבר עם המעבר מארץ לארץ, מתרבות לתרבות, מחברה מזרחית לחברה מערבית, מתואר ממקום מושבו, בוכה על האסלה ומספר לבתו: "שירים לכתוב אני כותב.../ אני כותב בשביל לחשוב אבל כשאני חושב/ מתפוצץ לי הראש" (עמ' 47). האב חש כישלון אף בתחום בו הוא בקי, כתיבת שירים, כיוון ששירתו לא זכתה להתקבל: "העם שלי לא קורא שירה, העם שלי לא אוהב אותי/ כאב צריך לעטוף בארזיה, לכן אני בוכה בבית כיסא/ שעות על האסלה" (שם).

למרות שהאב נכשל כמשורר, הוא מיעד לבתו עתיד כמשוררת, אם כי אין להתעלם מן הגימה

האירונית: "לכי, לכי, כתיבי שירים/ פיסות של יופי/ העם שלך יאהב אותך/ ייקוד קידה/ אני אשב בתוך הוורד/ ואחכה לך יקירה/ ריחני/ כנבלת הכלב" (עמ' 49).

הבת מקבלת את עמדתו: "אבי הטוב דיבר אמת/ יודע איוו בת הגדיל/ סרסורים של כאבים, תגרנית זוהה/ שפופה תדיר על גדות ביבים, שולה פרחים/ מתוך הרפש, הקיא והצואה/ מוכרת את לבו תמורת

ויקי שירן

פרוטה, ואף פחות" (שם). זוהי עדותה של הבת- המשוררת, המכריזה על עצמה כיורשת שירה. עדותה זו חושפת את הפואטיקה השירית שלה כשירת מחאה שנולדה מהשוליים של החברה, על "גדות ביבים" כ"פרחים מתוך הרפש..."

לאב הוקדשו שלושה שירים בקובץ. בשלושתם בולט הלך נפש וידיי של מי שמכה על חטא. הפרט בשיר זה מייצג את הכלל. דמותו של האב מייצגת אבות רבים שחוו את משבר העלייה ארצה. בנוסף לבעיה האוניברסלית של כל מהגר (המרת שפה בשפה, תרבות בתרבות, חברה בחברה, נוף בנוף), השיר משקף קונפליקט חברתי-תרבותי כואב יותר, את תחושת העליינות של הוותיקים, שכוננו תרבות אירופאית-מערבית אחידה מול התרבות המזרחית שהביאו עמם העולים מארצות אסיה וצפון אפריקה. לכאורה, המשוררת מספרת בשירה את סיפורה הפרטי של מערכת יחסים בין אב ובתו, על רקע הקונפליקטים התרבותיים והחברתיים של המעבר ארצה. אך הקורא האמון על ההיסטוריה של העולים החדשים מארצות אסיה וצפון אפריקה, לא יכול להתעלם מהמחאה השקטה המובעת בשיר, כמו בשיריה האחרים, מחאה שניכרת הן מהנושאים ומהדמויות המתוארות בשירים והן מהגימה האירונית המלווה אותם.

ויקי שירן משמשת שופר לקולם הבלתי נשמע של הגברים הללו, שחוו שבר בחייהם, בעקבות הגירתם ובעקבות המהפך ממשפחה פטריארכלית למשפחה מטריארכלית ("אבי נסוך נפשי נשבר כמו מקל של מטאטא", עמ' 20). אלו מתוארים מנקודת מבט של בתו הקטנה:

הַזְכְּרוֹן הָיָה כֵּל כָּךְ מִצְחִיק
פְּשׁוּט בְּדִיחָה

אִישׁ קָטָן, כְּפוּף, עִם טְרַגְּוִיסְטוֹר זְעִיר
[...] הוּא רָצָה לְשִׁמֵּץ שִׁירִים בְּצֶרֶבִית, אִיכְסָה
וְחִדְשׁוֹת בְּצֶרֶבִית, פִּיכְסָה, הוּא כָּל כָּךְ הִרְגִּיז
אוֹתָנוּ, מְסַפֵּר שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לְקַרֵּא וּלְכַתֵּב
עֲרֵבִית סְפְרוֹתִית. אִישׁ מִצְחִיק, מְתִי לְעֲרֵבִים
יֵשׁ סְפְרוֹתִית מְלֵכָה יָא-תְּבִיבִי אִי-אִי-אִי
תְּצִי שְׁעָה יָא-תְּבִיבִי בְּגָרוֹן.

הַזְכְּרוֹן הָיָה, בְּמֵלֵא הִרְצִינָה, הוּא
אָבָא שְׁלִי.

(עמ' 27)

טיפוסי גברים אחרים בספר מבליטים את המגדר הנשי, המובלט בספרה: הג'נטלמן היהודי-מצרי מתואר מנקודת מבט אירונית של אשה, המלצר היווני בסלוניקי, הבחור הנבון במונטריאול, הילד שאמו ואחיותיו קוטפות כותנה בשדה - כל אלו משמשים ראוי לדמותה של האשה, בייחוד זו המזרחית, על שלל הדיוקנאות ששירן מעלה באמתחותה. כל דיוקן כזה הוא אב-טיפוס לדמויות

נשיות בחברה בה עדיין מקופחות וזכויותיה של האשה ומעמדה נחות משל הגבר. מגוון דיוקנאות נשים זה כולל מחד גיסא נשים חזקות ומרדניות ומאידך גיסא נשים אבודות משולי החברה: יצאניות ופועלות, נשים מבוטרות שנותרו ילדותיות בהווייתן הנפשית, או בניגוד להן, ילדות בוגרות, שתנאי חייהן הקדימו את בגרותן.

ויקי שירן בשיריה מהווה שופר לקולן של "נשים קטנות", כשם אחד משיריה. השימוש בשם ספרה הידוע של לואיזה מיי אלקוט, "נשים קטנות", נעשה על דרך האירוניה. בספרה של אלקוט הנשים קטנות בשל גילן הכרונוולוגי, ואילו אצל שירן הן קטנות בשל דחיקתן אל שולי החברה ובשל חוסר התנאים לצמיחתן ולהתפתחותן. אלו הן דמויות של נשים שנשארו בשוליים אחרי המהפך החברתי, התרבותי והכלכלי שעברו בשנות החמישים והשישים, עם העלייה ארצה. נשים אלו אינן מביעות את מחאתן בשל הקיפוח על הרקע המגדרי והחברתי: ניקול, סימון, מתי, מטילד, מירי, לולה (שמות של שחקניות אירופאיות, 'נשים קטנות', עמ' 45-46), זוהרה, לילי, גברת אסתר, מרגריטה בכר התופרת (ובעל הבית שלה), דודה שרינה מכרם התימנים (ובעלה מוריס הצולע וחכם עזרא), פופו, אמי, ויקטוריה, הנערה השברירית מהתחנה המרכזית (ואהובה רחמו), עליזה המשוגעת ששוברת קיר, ועדינה, שאמה ביטלה את הווייתה הנשית ("אשה ללא בעל היא לא אשה", עמ' 40). כל אחת מהן, בדרכה שלה, מנסה להשמיע קול, גם אם חלוש, ולהטביע חותם אישי בעולם:

צְדִינָה טוֹפֶפֶת עַל עֶקְבֵי גְּעֻלָּהּ
בְּעִדְיָנָה

רַק קוֹל גְּקִישׁוֹת עֶקְבֵיהָ נִשְׁמָע
וְהִיא מִמֵּשׁ גְּנֵיחָה

מְרַגֶּשֶׁת שֶׁהִיא מְשֻׁאָרָה אִיזָה חוֹתֵם עַל הָעוֹלָם
(עמ' 40)

בשיריה מתוארות דמויות סגנוניות של נשים שבלטו על רקע סביבתן החברתית. כך למשל, אשה ש"הלכה ברחוב בכובע פרחוני ענק/ תענוג היה להסתכל בה/ לחייה שקופות/ ראו שהראש שלה מלא דמיונות.../ כאילו היתה בת יחידה לאלוהים" (עמ' 25). דמות זו מייצגת טיפוסי נשים שמולן הדוברת

חשה רפיון: "נוכח נשים מלאות אומץ, מלאות חן / לחיות את חייהן, להיות מגוחכות ולאהוב בגלוי / את עצמן / ובורקסים מלאים בפטריות" (עמ' 32).
אהבת עצמן נאמרת בנשימה אחת עם אהבת בורקסים. העמדה זו יוצרת אירוניה והיפוך משמעות של חסר באהבה עצמית. יתכן שהלבוש המגונדר מדי מבטא רצון לכסות על חסר זה.
לולה, ששמחה בחלקה ובמעמדה, מייצגת סוג או אפשרות של נשים שאינן חוות קונפליקט בשל היותן חלק מחברה המעדיפה גברים: "ברוך השם שעשני אשה... / ברוך השם שנתן לי עיניים / ברוך השם שנתן לי גוף / ממנו צומחות כנפיים / גם כנפי הציפור צמחו בגלל שחשק לבה בשמים / היו כמוה / נפלאות" (עמ' 46).

השיר החותם את הקובץ 'שוברת קיר' מבליט את הקו הפואטי של המחאה השקטה דרך קולה של "האשה הקטנה", במקרה זה קולה של עליזה המשוגעת, שרוצה את הדבר האלמנטרי לו כל בעל

חיים זקוק, "היא רוצה אויר", פשוטו כמשמעו. היא רוצה תנאי בסיסי של החיים:

אִשָּׁה שׁוֹבֶרֶת קִיר
קוֹרֶצֶת לַיָּם
רוֹצָה אוֹיֵר

כְּמָה מְעֵט בְּקִשָּׁה בְּחַיִּיהָ
חֹדֵר עִם אוֹיֵר
כְּנֶפֶת צְפוּר

אֵיךְ אֶפְשֶׁר לְחַיּוֹת לְבַד בֵּין אֲרֻבָּעָה קִירוֹת
אֶפְלוּ כְּלֵב יֵשׁ לוֹ חֲבָרִים
מִיִּשְׁהוּ שׁוֹאֵל עֲלָיו, מְלַטֵּף לְפָעֲמִים

עליזה המשוגעת ביקשה מעט מאוד בחייה, הרבה פחות מ"חדר משלה" שביקשה וירג'יניה וולף. בעבור וולף סימל חסרונו של חדר העבודה את העדר השוויון בין נשים וגברים, ואילו עליזה מבקשת "חדר עם אויר", פשוטו כמשמעו. כמו כן

היא משתוקקת לשבור את מעגל בדידותה "איך אפשר לחיות לבד בין ארבעה קירות" (עמ' 55). האנלוגיה שיוצרת המשוררת לחיי כלב, שזוכה להתעניינות מדי פעם ולליטוף, מעצימה את סבלה של עליזה. הצבת השורה האחרונה כבית נפרד "היא רוצה אויר" מדגישה בד בבד את תחושת המחנק של הדמות הנשית המתוארת.

הפואטיקה השירית של ויקי שירן משקפת קו מתאתי, ויסודות אקזיסטנציאליסטיים בשיר זה, כמו בשירים אחרים בקובץ, כשבירת קיר בינה ובין דמויותיה אותן היא רואה מקרוב, מזדהה, מבינה לנבכי נפשן וכואבת את כאבן. הפואטיקה העושה שימוש בלשון הדיבור של דמויותיה מבטאת את הקרבה אליהן ואת האותנטיות של התיאורים. זוהי פואטיקה של שירת מחאה שקטה, המבליטה את הדמויות שנדחקו אל שולי החברה. ■

חלי אברהם-איתן